

PULS (48) *sb m*

sg *N* puls (12). ◇ *G* pulsu (7). ◇ *A* puls (2). ◇ *I* puls(e)m (1). ◇ *L* pulsie (5). ◇ *pl N* pulsy (3). ◇ *A* pulsy (16). ◇ *L* pulsach (1) *Oczko*, puls(i)e(ch) (1) *SienLek*.

Sł stp brak, *Cn notuje*, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVII (z *Cn*) – XVIII w.

1. *Rytmiczne, wyczuwalne palcami drgania tętnic, wywołane dopływem krwi z serca podczas jego skurczów; tętno; arteriarum pulsus Mącz, Cn; percussus a. pulsus a. rhythmus venarum Cn [pulsus arteriarum – odbijanie albo żel drzenie Mącz 287a; puls, ruszanie, tępanie – pulsus Cn] (27) : (nagł) Nauka o pulsie. Tho iest znamiona poznacz Serdeczney żyły tępania a ruchania zdrowego/ albo niezdrowego człowieka. (–) *FalZioł V 12, kt, V 12v [2 r.]*; Bowiem puls wielki á mocny w mierze iednakiey znamionuie moc fercza j dobrą składność ciała *GlabGad E4*; Doctor niechwały pulfu. *RejKup f7v, q2*; O Znákach/ s ktorých Chorobá rozładzoná być może: á ofobliwie Puls/ który też łkokiem zową. *SienLek 23v*; A przetoż y Serdeczney żyły Skok álbo Tąpanie/ co Lácinnicy zową Pulsem: ná czworę łye rozdzieliło/ podług tych wilkości. *SienLek 23v, 23v, S[ss]4v*.*

W porównaniach (2):

Jako comparatum (1): Pulsy iák młoty wewnątrz rozbiiaią Mozg zápalony/ them łię rozdymiaią Podłkorne kości *RybGęśli D*.

Jako comparandum (1): naydziecie łześć łzkodliwych chorob iey [*Rzeczypospolitej*]/ ktore iey bliłką łmierć (obróń Boże) vkázuią: á iáko złe pulsy złe iey tułzą. *SkarKazSej 664b*.

Frazy: »puls bije; pulsu odbijanie« = *micant arteriae Cn (1;1)*: *Mącz 85c*; Pánie á iákoż łie macie? A dobrzeż mię łełcze znacie? Wierę wam łłábo puls bije/ Znáć że wam wątrobá gnije. *RejZwierc 235v*.

[»pulsy wstały [= *ustaly*]: Tożem teraz był w złej toni, Aż mi się spociły skroni. Pulsy wstały, jednoć umrzeć. *DramStp I 643.*]

Zwrot: »pulsu, puls (po)macać« = *tangere arteriam a. venam, pulsum venarum attingere, tentare venas pollice Cn (2:1)*: Spowiednika przebog krzyczy Malo mu ich łdrowia zyczy. Krzyczą iedny pamietay łie Drudzy mowia nielekayłie. I tam y łam przewracziaią Wreku wnogach pulł macziaią. *RejKup c2, f7v [2 r.]*.

Wyrażenia: »puls mdły, leniwy« [*w tym: leniwy a mgły (1)*] (2:1): Gdy częłto kurcz miewa/ gdy łie łedzey brzydzi/ gdy puls prętki bywa á mdły. Thy znamiona gdy będą w brzemiennej/ albo v rodzączey. ławny znak łest łże ona/ trudno ma zołtać. *FalZioł V 32v*; zalię puls leniwy á mgły zimność fercza á mgłóć członkow [*znamionuje*]. *GlabGad E4*.

»puls prętki (bywa *a. będzie*)« [*szyk 3:1*] (4): Zalię ktora niewiałta przy rodzeniu mdleie/ zimne kropie nanię wylępuia/ puls v rąk pretki/ áłama z dziecięciem nie czyrłtwa, Złe á łmiertelne bywiaią takowe znaki *FalZioł V 18d, V 32v*; *GlabGad E4*; *BielKom C8*.

»puls u ręki« (2): *FalZioł V 18d*; Doktor powie prętki puls v ręki/ Mdłóć nań łdźcie s kártką do ápteki To áptekarz da bolum łwieżego *BielKom C8*.

Szereg: »puls to jest tęptanie« (1): Gdzież godzi łie wiedzieć łż łprawa łerdeczna, takież y zdrowia ciała po pulsie to łest tęptaniu łercza nawięcey bywa poznana. *GlabGad E4*.

W przén (1) :

Fraza: peryfr. »poki puls dech leje« = *dopóki ktoś żyje, oddycha* (1): Gdy chorego odbieży Doktor bez nądzieie/ On łam w zdrowiu niewątpi poki puls dech leie. *RybGęśli* B.

Przen (3) :

Zwroty: »pulsu macać« (1): bo tá [dusza] iuż tu raz ząbolawłszy w tym nędznym cieie/ á opátrzenia żadnego nie máiąc iuż ták ná łmiertney połcieli áż do czáłu łwego obumrzeć mułi. Ale potym poznalż co tho byłá zá chorobá/ gdyć on nadolny doktor [tj. diabeł] będzie pulfu mácał. *RejZwierc* 133.

»(po)macać puls u kalecie, na worku« [szyk zmienny] (1:1): *RejWiz* 124; Witayże pánie Doktorze/ Náż miły Prokuratorze/ Co ná worku pulfu mácałż/ A práwo opák wywrácałż. *RejZwierc* 235v.

2. *Miejsce na cieie, w którym łatwo wyczuć tętno; tętnica, żyła; arteria Mącz, Calep, Cn [w tym: pl (18)] (21) :* *FalZioł* I 26b, V 94v; Arteria, Żyła pulfowa której lekarze macáją/ też bywa rzeczoná Puls. *Mącz* 17a; Ale dziećiom niełpiącym/ przywięzowáć do rączek korzeń Kołzyłczkowy/ ten im łen przywođzi/ gdy ij ná pulłiech máią. *SienLek* 56v; *Calep* 99b; [A gdy tego [olejku] vżywać chcełż/ pomázuyże nim włżędy około fercá/ włżyłtki pulły/ to łą łkokne álbo tępne żyły/ a vłrzyłż pomoc wielce dziwná/ z mocy tego oleyku. *SienHerb* 540b (*Linde*)].

pulsy na czym (1): A nie trzeba iuż w ten czás [gdy się zepsuje żołądek] wiele płowáć grofzy/ Iedno [...] tu pulły ná łkroniach nadobnie obłóżyć *RejWiz* 79v.

Wyrażenia: »pulsy u nog« (7): Też vczyń plałtr s Krwawniku/ z babki/ s pokrzywy/ z ocztem á z oliwą á tho łpołem łthłukłszy, przyłóż ná pulłi v rąk ytez v nog przed febrą we dwie godzinie/ wypadza ią s cieia to lekarłtwo. *FalZioł* I 80d; takiełż pod kołtkami pulły v nog, zimną tą łftą małcią pomaży. *FalZioł* V 41, I 2c, 24a, 26b, 104c, 128a.

»pulsy u rąk« (9): Też łok iego [bożęgo drzewka] zmiełżany s łolą y z oliwą/ a gdy będą pomazane pulłi vrąk y vnog/ tedy zymnołtz y drzenie oddala: ktore bywa w febrach/ y zymnitzach. *FalZioł* I 2c; Albo wezmi rożanego oleyku/ zmiełżay rowno z łokiem Lactuczanyym/ á thym ná nocz maży łkronie/ pulły v rak [!]/ y też żołądek. *FalZioł* V 42, I 24a, 26b, 68a, 80d, 104c, 128a, V 41.

Szereg: »skroni(e), (i) pulsy« [szyk 4:2] (6): Theż gdy namażełż łkronie y pulłi vrąk y vnog tą małcią, vcżini łpanie tim ktorzi łpaćniemogą [!] *FalZioł* I 104c, I 82a, 149b; *SienLek* 56v, 73; álbo włiąwłszy łoku różánęgo trocheł/ białków iaiowych rozbitych dwał/ máku białęgo vtłuczonęgo łczubáć/ ná łkróni [*choremu*] przez chułtkę przyłóżyć: y ná pulłách trzebáli tóż vczynić. *Oczko* 31v.

Synonimy: 1. *skok, tępanie, tęptanie, tętno*; 2. »skokna żyła«.